

An Exploration of Animal Rights in Islam, Iran's Legal System and International Documents

کنکاشی پیرامون حقوق حیوانات در اسلام، نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی

Abdolkhaki Didar

Master's student in private law, Gorgan branch of Azad University, member of the Judiciary Lawyers Center, Gorgan, Iran

عبدالحکیم دیدار

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد واحد گرگان، عضو مرکز وکلای قوه قضاییه، گرگان، ایران

Hakimdidar14law@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0008-6890-8556>

Abstract

One of the significant issues in the current era, animal rights can be less considered in relation to legal issues. But this brief neglect is part of the domestic law, because in the religion of Islam, this issue has become very common. Unlike the previous researches, this research covers animal rights from all aspects, including the history of animal rights, the study of animal rights in Islam, the study of animal rights in the subject laws of Iran, as well as the analysis of animal rights in international documents. So that after comparing and comparing this area with each other, it was concluded that in domestic law, we are facing the problem of lack of a comprehensive and direct law, while in international documents, attention has been paid to this issue, and the joining of the domestic legislator to International conventions have partially covered the lack of law in this field. The end is also one of the most important results of this research is that everything in international documents and domestic law in relation to the protection of rights animals have been discussed in the religion of Islam several years ago in a comprehensive and more complete way. In this article, library method is used to collect information and data.

Keywords: Animal Rights, Islamic Jurisprudence, International Documents, Convention.

چکیده

یکی از مباحث قابل توجه عصر حاضر، مسئله حقوق حیوانات می‌باشد این مسئله نسبت به دیگر مباحث حقوقی کمتر مورد توجه قرار گرفته است لیکن این کم توجهی به معنای بی‌اهمیتی قضیه نیست. البته این بی‌توجهی مختص بخش قانون‌گذاری داخلی می‌باشد، چراکه در دین مبین اسلام به این قضیه توجه بسیار فراوان شده است. این پژوهش برخلاف پژوهش‌های پیشین حقوق حیوانات را از تمام جوانب آن که شامل تاریخچه حقوق حیوانات، بررسی حقوق حیوانات در اسلام، بررسی حقوق حیوانات در حقوق موضوعه ایران و همچنین واکاوی حقوق حیوانات در اسناد بین‌المللی می‌باشد مورد بررسی قرار داده است. به طوری که پس از تطبیق و مقایسه این حوزه با یکدیگر به این نتیجه دست یافته شد که در حقوق داخلی با مسئله فقدان قانون جامع و مستقیم روبه رو هستیم در حالی که در اسناد بین‌المللی به این مسئله توجه شده است و پیوستن قانون‌گذار داخلی به کنوانسیون‌های بین‌المللی تا حدودی کمبود قانون در این زمینه را پوشش داده است. در پایان نیز یکی از مهم‌ترین نتایج این پژوهش این است که هر آنچه که در اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی در رابطه با حمایت از حقوق حیوانات مطرح شده است در دین اسلام چندین سال قبل به طور جامع و کامل‌تر مطرح شده است. در این پژوهش برای گردآوری اطلاعات و داده‌ها از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است.

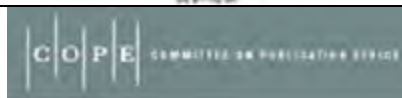
واژگان کلیدی: حقوق حیوانات، فقه اسلامی، اسناد بین‌المللی، کنوانسیون.

ارجاع:

دیدار، عبدالحکیم؛ (۱۴۰۲)، کنکاشی پیرامون حقوق حیوانات در اسلام، نظام حقوقی ایران و اسناد بین‌المللی، تمدن حقوقی، شماره ۱۶.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

مقدمه

فقط انسان‌ها از حقوق مختلف برخوردار نیستند بلکه تمام آنچه که بر روی زمین وجود دارد دارای حق می‌باشند. حیوانات دارای حقوق مختلفی از جمله حق حیات، حق داشتن محل استراحت، حق تولید مثل، منع آزار، منع کشتن بی‌مورد و غیر ضروری و دیگر حقوق، که در این پژوهش به این حقوق از سه منظر اسلامی، حقوق داخلی و اسناد بین‌المللی پرداخته خواهد شد. در اسلام آیات و روایات زیادی هستند که مرتبط با حقوق حیوانات می‌باشند علاوه بر آن در فتاوای فقهای مختلف نیز می‌توان رعایت حقوق حیوانات را مشاهده کرد. در حقوق موضوعه ایران در قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، قانون شکار و صید مصوب ۱۳۷۴، قانون مجازات صید غیرمجاز از دریای خزر و خلیج فارس مصوب ۱۳۵۸، قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی و قوانین دیگر به این مسئله پرداخته شده است و البته در قانون اساسی نیز مسئله حقوق حیوانات به طور مختصری پرداخته شده است آن نیز در این پژوهش مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

در نهایت در بررسی اسناد بین‌المللی به مهم‌ترین اسناد مرتبط با حقوق حیوانات از جمله اعلامیه جهانی حقوق حیوانات، کنوانسیون منع تجارت بین‌المللی گونه‌های در معرض انقراض^۱، کنوانسیون تنوع زیستی^۲، پروتکل جهانی ایمنی زیستی^۳، کنوانسیون حفاظت از گونه‌های وحشی مهاجر^۴، کنوانسیون

1- Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CTTES)

2- Convention on Biological Diversity (CBD)

حفاظت از تالاب‌های جهانی و زیستگاه پرندگان آبی (رامسر) ^۵، پرداخته شده است.

۱- مفهوم حق

حقوق، جمع حق می‌باشد که دارای معانی متعددی است: در مفهوم مصدری به معنی ثبوت و در مفهوم وصفی به معنی ثابت می‌باشد (اصفهان‌ی، ۱۴۲۸ق، ج ۵، ۳۸) و (خوانساری، ۱۴۱۸ق، ج ۳، ۴۱). حق مخالف باطل و حظ و نصیب می‌باشد (دهخدا، ۱۳۴۶، ج ۱۱، ۹۱۴۲). حق دارای ماهیتی اعتباری بوده که در برخی موارد عقلانی و در بعضی دیگر شرعی است مثل اعتباری بودن ملک، سلطنت و ولایت و غیره. این‌ها همه از احکام وضعی بوده و یک معنا دارند و به تعبیر دیگر، مشترک معنوی هستند (خمینی، ۱۳۶۳، ج ۱، ۲۱). حق آن ثابتی است که انکار آن جایز نیست (جرجانی، ۱۴۲۴ق، ۵۶). در قرآن کریم ماده حق و مشتقاتش ۲۸۷ مرتبه به صورت مصدر، اسم و صفت، فعل ماضی، فعل مضارع، صفت مشبیه، اسم تفصیل و اسم فاعل به کار رفته است، هرچند مفسران قرآن کریم معانی مختلفی را برای حق ذکر نموده‌اند، به نظر می‌رسد که حق در قرآن کریم نیز به معنای لغوی اش یعنی ثبوت، ثابت و ضدباطل به کار رفته است (فروغی، ۱۳۹۱، ۸۱). در زبان انگلیسی «rights» برای حقوق که جمع حق است استفاده می‌شود در حالی که برای علم حقوق کلمه «law» به کار برده می‌شود ولیکن در زبان فارسی، حقوق از جمله کلمات مشترک معنوی است که معانی مختلفی از جمله جمع حق، علم حقوق، رشته حقوق و دستمزد دارد که این مورد باعث شده است که مشکلاتی را در استعمال لفظ حقوق در زبان فارسی داشته باشیم که البته با کمک قرینه‌های لفظی می‌توان این مشکل را برطرف کرد.

دکتر کاتوزیان حق را این گونه تعریف کرده اند: «سلطه و اختیاری است که حقوق هر کشور به منظور حفظ منافع اشخاص به آن‌ها می‌دهد» (کاتوزیان، ۱۳۹۰، ۱۶۱). دیگر دکتروان حقوقی نیز سعی بر این نهاده‌اند که تعریفی از حق ارائه بدهند، برخی حق را اقتدار اعطایی توسط قانون به افراد می‌دانند، تا فرد به واسطه آن عملی را انجام دهد (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۸، ۶۵). برخی دیگر حق را به‌عنوان نفع حمایت شده از سوی نظام حقوقی تعریف می‌کنند (رمضانی، ۱۳۹۰، ۱۲). تفاوت میان حق و حکم را می‌توان در این دانست که در مواقع وجود حق، ذی حق به اختیار خویش عمل جایز را می‌تواند انجام دهد

3- Global Biosafety Protocol

4- Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals

5- Ramsar Convention

ویا از انجام آن خودداری ورزد، درحالی که در مورد حکم، شخص مکلف دارای چنین اختیاری نیست (گرجی، ۱۳۶۴، ۳۷). برخی از ویژگی‌هایی که در حق وجود دارد از جمله نقل پذیری حق و به ارث رسیدن آن در حکم وجود ندارد فلذا این موارد نیز می‌تواند معیاری برای تشخیص باشد.

۲- مفهوم حیوان

حیوان واژه‌ای عربی است که بر هر گونه ذی روح اطلاق می‌شود و انسان را نیز، که او را حیوان ناطق می‌گویند، دربرمی‌گیرد. در منابع دینی و متون فقهی این واژه اغلب به موجودی ذی روح فاقد خرد و تعقل اطلاق شده است که معادل آن در زبان فارسی جانور می‌باشد. کلمه حیوان در قرآن کریم فقط یک بار^۵ و به معنای زندگی حقیقی به کار رفته است که ناظر بر جهان آخرت است لیکن اقسام حیوان، به معنای رایج آن به دفعات در قرآن کریم ذکر شده است، پنج سوره از قرآن کریم به دلیل ذکر نام پنج نوع حیوان در آنها، به همین نام خوانده شده است که عبارتند از: بقره (به معنایی گاو)، نحل (به معنای زنبور)، نمل (به معنای مورچه)، عنکبوت و فیل (سعیدی، ۱۳۸۹، ج ۱۴، ۵۸۸).

۳- تاریخچه و مدلول حقوق حیوانات

در آداب و رسوم و تفکر باستانی، جانوران از جهت اهمیت و تقدس در درجات و سطوح مختلفی قرار داشتند. هر جانور در عقاید و اندیشه‌های باستانی نماد اسطوره و قهرمانی بوده است. به‌عنوان مثال، پرندگان از آن دسته از حیواناتی بوده‌اند که همیشه در زمره حیوانات محترم و مقدس بوده و انسان همیشه ایشان را مخلوقاتی ماورائی و فراتر از درک خویش دانسته است. در فرهنگ‌های باستانی پرندگان شکاری از ارزش و اهمیت نمادین بیشتری برخوردار بودند (پورمحمدی، ۱۳۸۴، ۵). مطلب قابل توجه این است که در ایران باستان کلاغ به‌عنوان پرنده‌ای سرشار از مهر و خوش اقبالی شناخته می‌شده است، برخلاف تعابیر و خرافات امروزی که کلاغ را پرنده‌ای بداقبال می‌دانند. در آیین مزدیسنا که در زمان ساسانیان رایج بوده است نیکی به جانوران بسیار مورد تأکید بوده و در برخی از متون باقی مانده از این دوره نکات جالبی مبنی بر عذاب کسانی که با حیوانات بدرفتاری می‌کنند، از قول موبدان وقت نقل شده است (تاج بخش، ۱۳۸۲، ج ۱، ۲۳۵).

زرتشتیان در ایران باستان، «وهومن» یا به تعبیر امروزی آن «بهمن» را فرشته‌ای نزدیک به درگاه

اهورامزدا می‌داند که زرتشت برای دریافت پیام‌های اهورایی، از وی یاری می‌گیرد. بنابر عقاید زرتشتیان آن زمان، پاسبانی و حفاظت از چهارپایان سودمند به بهمن واگذار می‌شود. شایان ذکر است که مطابق آیین زرتشتیان، در ایران باستان، در دومین روز از ماه بهمن که «بهمنگان» یا «بهمجه» در میان مردم برگزار می‌شده که در آن زرتشتیان، از کشتن حیوانات و خوردن گوشت حیوانات خودداری می‌نمودند و حتی برخی از مردم، کشتار و پرهیز از خوردن گوشت حیوانات را تا پایان ماه بهمن ادامه می‌دادند (شهزادی، ۱۳۹۱، ۵).

باتوجه به مطالبی که ذکر گردید می‌توان حقوق حیوانات را این‌گونه تعریف کرد: «حقوق حیوانات، مجموعه‌ای از امتیازات و اقتداراتی است که به حیوانات تعلق می‌گیرد تا حیوانات از آثار آن برخوردار شوند». برخی نیز حقوق حیوانات را این‌گونه تعریف نموده‌اند: «حقوق حیوانات شاخه‌ای از حقوق محیط زیست است که وظایف و مسئولیت‌های قوای حاکم و دول و تکالیف اشخاص را در برابر حیوانات و محیط زیست مشخص می‌کند و از طرفی بیانگر حقوق طبیعی حیوانات است که شارع برای موجودات ذی‌روح غیرانسان مقرر داشته و وضع نموده است که به سرشت حیوانات و رفتار طبیعی آنان متکی است». به طور نمونه می‌توان حق حیات حیوان، حق تولید مثل و حفاظت از انقراض گونه، حق نفقه، حق احترام به امنیت جسمی و روحی و منع کشتار بی‌مورد، را اشاره کرد.

ذکر این نکته لازم است که برخورداری حیوانات از حقوق، مستلزم خودداری دست‌درازی انسان به حقوق آنان می‌باشد و این که حیوانی به حیوان دیگر ناروایی و ستمگری کند کاملاً بدیهی است که مشمول بحث نمی‌شود، درواقع حقوق حیوانات از جهت حقی که انسان‌ها قائل به آن هستند و از این جهت که یک طرف قضیه انسان است و طرف دیگر آن حیوان مورد بررسی قرار می‌گیرد. تفاوت اصلی میان حق انسان و حق حیوان این است که حق انسان توسط صاحب حق قابل اسقاط است مگر در مواردی که اسقاط حق با منع قانونی روبه‌رو باشد درحالی که حیوانات نمی‌توانند حق خود را اسقاط کنند، درواقع انسان‌ها نمی‌توانند استناد به اسقاط حق توسط حیوان کنند چراکه این امور قابل احراز نیست.

۴- حقوق حیوانات در اسلام

حقوق حیوانات به نوعی در ادیان و آموزه‌های پیش از اسلام نیز وجود داشته به طوری که به آن موارد به طور خلاصه و مختصر در آیین زرتشتیان اشاره شده، در بین ادیان الهی دین اسلام کامل‌تر و بیشتر از دیگر ادیان به حقوق حیوانات پرداخته است که در ادامه به این مورد خواهیم پرداخت. قرآن کریم در آیه

شصتم^۷ سوره مبارکه عنکبوت به فراهم نمودن نیازها و حاجت‌های حیوانات اشاره کرده و حتی این موضوع را در کنار انسان ذکر نموده است. در آیه یکصد و نوزدهم سوره مبارکه نساء هرگونه آزار و اذیت حیوان و آسیب رساندن به آن را عمل شیطانی محسوب نموده است. از آیه فوق الذکر می‌توان استنباط کرد که تحمیل رنج و درد به مخلوقات بی‌گناه و بی‌دفاع مثل داغ کردن اعضای بدن، مثله کردن، شلاق زدن، فلج کردن، بارکشیدن بیش از حد و موارد دیگر جایز دانسته نشده است. رسول اکرم (ص) می‌فرماید که به صورت حیوانات نزدیک، چون هر موجودی تسبیح گوی خداست، صورت آن‌ها را داغ نکنید، چراکه بسیارند مرکوب‌هایی که از راکبشان بهترند و بیشتر از کسی که بر آن‌ها سوار است خدا را یاد می‌کنند (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۴، ۲۱۵).

رسول خدا (ص) یک عربی را دیدند که با عصا گوسفندان خود را می‌زند فرمودند: «او را بیاورید، اما او را ترسانید.» هنگامی که او را آوردند، به او فرمودند: «گوسفندان را با عصا مزن، بلکه به رفق و نرمی، آن‌ها را پیش و پس کن.» (ابن اثیر، ۱۴۳۲ق، ۳۴). البته قابل ذکر است که در برخی موارد زدن حیوانات جایز شناخته شده است، پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «حیوان را برای چموشی و سرکشی کردن بزنید، اما برای لغزیدن نزنید» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۴، ۲۱۵). البته در وسایل الشیعه روایتی از امام صادق (ع) ذکر شده که برعکس روایت فوق الذکر است که امام صادق (ع) فرمودند: «حیوانات را بر لغزش بزنید اما برای سرباز زدن از راه رفتن نزنید، زیرا آن‌ها چیزهایی را می‌بینند و شما نمی‌بینید.» (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ۴۷۶). در دین مبین اسلام، داغ نهادن به‌ویژه در صورت حیوان، نهی شده است. رسول اکرم (ص) وقتی الاغی را مشاهده کرد که صورت الاغ را داغ نهاده بودند فرمودند: «مگر نشنیده‌ای که من لعنت کرده‌ام آن کسی را که صورت حیوان را داغ بنهد یا بر صورت او تازیانه (شلاق) بزند؟» (ابوداود، ۱۴۲۰ق، ۸۷). پیامبر خدا (ص) بر کسی که حیوانی را مثله کند لعنت فرستاده است^۸ (محمدی ری شهری، ۱۳۷۹، ۲۴۱). حتی در اسلام توهین و لعن کردن حیوانات هم نهی شده است. در وسائل الشیعه روایتی از پیامبر اکرم (ص) نقل شده است که می‌فرماید: «حیوانی که انسان بر او سوار شده، هرگاه دچار لغزش شود و صاحبش حیوان را بدبخت خطاب کند، درپاسخ گوید: بدبخت از ما کسی است که نسبت به پروردگار، نافرمان‌تر است» (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ۴۷۶).

۷- و کاین من دابه لاتحمل رزقها یرزقها وایاکم وهو السميع العليم

۸- لعن الله من متل بالحيوان

در دین اسلام پاکیزه بودن محل نگهداری و همچنین بهداشت حیوان مورد تأکید قرار گرفته که در این خصوص می‌توان به روایتی از عبدالله بن سنان که از امام صادق (ع) نقل می‌کند اشاره کرد که امام صادق (ع) فرمودند: «پیامبر اکرم (ص) فرمودند: جای نگهداری و آغل گوسفند را پاکیزه نگه دارید و آب بینی آن را پاک کنید» (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ۴۷۶). یکی از نیازهای حیاتی و اولیه هر جاندار اعم از انسان و حیوان، تغذیه داشتن است، اسلام بر تغذیه حیوانات اهمیت بسیاری را نهاده است. ابوذر می‌گوید شنیدم رسول خدا (ص) می‌فرمود: «حیوان می‌گوید پروردگارا به من مالکی که اهل راستی باشد و سیرم کند و سیرابم بسازد و مرا به کاری افزون بر توان وادار نکند، روزی نما» (حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ۴۷۶). با توجه به روایات می‌توان گفت که حیوان نیز از حق نفقه برخوردار است. نفقه حیوان اعم از خوراک، آب، محل و مکان مناسب برای زندگی، بهداشت، نظافت کردن محل زندگی حیوان و درمان را می‌توان اشاره کرد البته در مورد محل سکونت برای حیوانات وحشی بدیهی است که بهترین محل محیط زیست و آغوش طبیعت می‌باشد.

صاحب جواهر معتقد است که اگر حیوان قادر باشد در مراتع و دیگر جایگاه‌های قابل تغذیه زندگی خود را تأمین نماید، صاحب حیوان می‌تواند حیوان را برای چریدن و آشامیدن رها کند و اگر حیوان قادر نباشد از آن جایگاه‌ها زندگی خود را تأمین نماید، واجب می‌شود که مالک حیوان وسایل معیشت حیوان را فراهم کند. همچنین اگر حیوان نتواند به حد کافی تغذیه خود را اداره کند، واجب می‌شود که صاحب حیوان بقیه تغذیه او را به حد کفایت تأمین نماید» (نجفی، ۱۴۰۴ق، ۵۸). ذکر این نکته نیز لازم است که در صورتی که حیوان دارای بچه باشد علاوه بر تأمین نفقه خود حیوان، نفقه بچه آن نیز بر صاحب حیوان واجب می‌گردد (حلی، ۱۴۱۱ق، ۳۵۴). از پیامبر رحمت (ص) نقل گردیده است که حضرت فرمودند: «زنی بدکاره، سگ تشنه‌ای را دید که بر سرچاهی له له می‌زند و چیزی نمانده بود که از تشنگی هلاک شود. آن زن کفش خود را درآورد و کفش را به روسری خویش بست و به وسیله آن از چاه آب کشید و سگ را سیراب کرد. خداوند به خاطر احسان به این حیوان، گناهان او را آمرزید» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۴، ۶۵).

از جمله مواردی که قابل توجه است امکان و جواز وقف بر حیوان است (حلی، ۱۴۱۱ق، ۴۳۰). البته که حیوان نمی‌تواند موقوف علیهم وقف باشد لکن منظور این است که مال موقوف در راه تغذیه حیوانات گرسنه مصرف شود. در کتب فقهی از خراب کردن و ادرار کردن در لانه خزندگان نهی شده است

(شهید ثانی، ۱۳۷۲، ج ۱، ۳۴۲). از حضرت مهربانی‌ها (ص) پرسیدند: «ای رسول خدا! آیا حمایت از حیوان‌ها و مهربانی با آن‌ها، ثوابی برای ما دارد؟ در جواب فرمودند: حمایت از هرگونه سیراب کردن هر تشنه‌ای پاداشی نزد خداوند دارد» (ابن دیبع، ۱۳۴۶ق، ج ۲، ۱۱۴). دیگر حقوق حیوان، لزوم رعایت توان و طاقت حیوان است که در اسلام توجه ویژه‌ای به آن شده است. حماد لحم روایتی را از امام صادق (ع) نقل می‌کند که می‌گوید: «ستونی از شتران بارکش بر امام صادق (ع) گذشتند که بار یکی از شتران کج شده بود و حیوان در اذیت بود، امام صادق (ع) به ساربان فرمودند: بار شتر را صاف و برابر کن، چراکه خداوند عدل و برابری را دوست دارد (شیخ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ۲۹۳).

در اسلام شکار کردن برخی حیوانات تحت قیودی مجاز دانسته شده است اما از افراط در این مورد، نهی شده است. در مورد درگیر کردن حیوانات مثل درگیری میان حیوانات، حکم به کراهت داده شده است هرچند که در روایتی که ابن عباس از امام صادق (ع) روایت می‌کند درگیری سگ‌ها را از شمول حکم کراهت خارج کرده لیکن علامه مجلسی در مورد این روایت فرمودند که مراد از جواز این عمل در سگ‌ها، منظور آموزش و تمرین دادن سگ‌ها برای شکار کردن می‌باشد (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۱، ۲۲۷).

حتی ذبح اسلامی کردن حیوانات در مواردی که شکار و ذبح آنان مجاز دانسته شده است نیز یکی از حقوق حیوانات است. چراکه در ذبح اسلامی، شکافی در عرض یک ثانیه بر گردن انجام می‌شود که با یک چاقوی تیز، همه رگ‌های گردن قطع شده و با این عمل، خون ریزی به سرعت و ناگهانی اتفاق می‌افتد. در این حالت، به سرعت فشار خون از دست رفته و مغز دچار فقر و کمبود خون شده و حیوان هیچ گونه دردی را احساس نمی‌کند. در اسلام مستحب است که سر از بدن جدا نشده و هنگام ذبح، تا خارج شدن روح از بدن باقی بماند. اگر طناب نخاعی قطع شود، فیبر عصبی که به قلب می‌رود، ممکن است آسیب دیده و سبب توقف فعالیت قلب گردد. بنابراین، ایستایی خون داخل عروق اتفاق می‌افتد. از جنبه علمی، هنگامی که برش در قسمت گردن ایجاد می‌شود، پیام این برش به سرعت به مغز مخابره شده و مغز به دلیل کاهش فشار خون، پیام‌های عصبی را از کانال نخاعی به قلب می‌فرستد. در این حالت، قلب با فشار بیشتری به عمل تلمبه‌ای خود ادامه داده تا فشار از دست رفته را جبران کند. به این سبب، خون بیشتری از لاشه خارج شده و به دلیل خروج بیشتر، گوشتی با ماندگاری طولانی و بهداشتی حاصل می‌شود (زیدی فرد و اولیایی، ۱۳۹۳، ۲۰۴). در سخنی مبارک، رسول خدا (ص) می‌فرمایند: «هر وقتی که

یکی از شما بر حیوانی سوار شد، آن را از راه‌های هموار و آسان ببرد و آن را به راه‌های دشوار و سخت نکشاند (متقی هندی، ۱۴۰۹ق، ج ۹، ۶۲) و همچنین فرمودند: «آب هم ساکنانی و آبزیانی دارد، با ادرار کردن در آب، آنان را اذیت نکنید» (عرب باغی، ۱۳۲۹، ۴۵) و نیز می‌فرمایند: «هر کس قورباغه‌ای را بکشد چه در حال احرام باشد یا نباشد باید یک گوسفند کفاره بدهد» و در روایتی دیگر: «قورباغه را نکشید، چون غرغر کردن و صدا کشیدن او تسیح خداست» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۴، ۲۹۴).

احادیث بسیار پرشماری نقل شده‌اند که هر کدام به جنبه‌ای از حقوق حیوانات پرداخته‌اند که نمونه‌ای از آن احادیث نقل شد که این مطلب نشان‌گویا از اهمیت و توجه سنت و قرآن کریم به حقوق حیوانات است. در عصر حاضر نیز فقها، مطالبی را در مورد حقوق حیوانات بیان داشته‌اند، از آن جمله می‌توان به سخن از آیت الله مکارم شیرازی اشاره کرد که حیوانات نیز به اندازه خود دارای درک و فهمند و زندگی بسیاری از حیوانات آمیخته با نظام جالب و شگفت‌انگیزی است که روشن‌گر سطح عالی فهم و شعور آن‌ها است. کیست که درباره مورچگان و زنبور عسل و تمدن عجیب آن‌ها و نظام شگفت‌انگیز لانه و کندو، سخنانی نشنیده باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۶۹، ج ۵، ۲۲۴).

۵- حقوق حیوانات در نظام حقوقی ایران

در نظام حقوقی ایران شوربختانه تاکنون قانون جامعی در مورد حقوق حیوانات وضع نگردیده است، لیکن مقررات پراکنده‌ای در این زمینه وجود دارد که در ادامه بررسی خواهند شد.

۵-۱- قانون اساسی

در قانون اساسی اصلی که مستقیم در مورد حقوق حیوانات وضع شده باشد وجود ندارد لکن در برخی از اصول قانون اساسی به طور غیرمستقیم و به واسطه محیط زیست، به این مسئله اشاره شده است که مراعات محتوای آن‌ها به نوعی به حفظ محیط زیست که مکان زندگی حیوان به معنای اعم کلمه که شامل انسان و دیگر جانداران است، می‌شود. یکی از این اصول، اصل چهل و پنجم قانون اساسی است. این اصل به طور مستقیم به حقوق حیوانات اشاره ندارد لیکن در داخل هریک از مصادیق اصل فوق‌الاشارة حیواناتی نیز زندگی می‌کنند، فلذا چون اداره محیط زیست طبق این اصل به حکومت اسلامی واگذار شده است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آن‌ها عمل نماید چراکه اگر بر اثر سوءمدیریت، محیط زیست تخریب شود زیستگاه حیوانات نیز به خطر می‌افتد و حیوانات از یکی از مهم‌ترین حقوق

خود که حق زیستن و زندگی کردن می‌باشد محروم خواهند شد. یکی دیگر از اصول مندرج در قانون اساسی، اصل پنجاهم قانون اساسی است. این اصل نیز، به طور مستقیم به حقوق حیوانات نمی‌پردازد بلکه به طور غیرمستقیم، وظیفه حفاظت محیط زیست را وظیفه عمومی و همگانی تلقی کرده است. درواقع به استناد این اصل می‌توان سخن بر زبان آورد و گفت: «حفظ حقوق حیوانات وظیفه‌ای عمومی و همگانی است». یکی دیگر از حمایت‌های غیرمستقیم که قانون اساسی از حقوق حیوانات انجام داده است، اصل یکصد و پنجاه و سوم قانون اساسی است. درواقع مقنن با ممنوعیت سلطه بیگانه بر منابع طبیعی که زیستگاه حیوانات نیز می‌باشد، به طور مع الواسطه و غیرمستقیم به حفظ زیستگاه حیوانات و حقوق آنان توجه نموده است.

۵-۲- قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی مصوب ۱۳۷۴

در این قانون نیز به طور مستقیم به حقوق حیوانات پرداخته نشده است لیکن صید در دریا را منوط به کسب مجوزهای لازم کرده است ولی اگر کسی دارای مجوز باشد و حقوق حیوانات را پایمال کند ضمانت اجرایی مقرر نشده است. ماده ۱۲ تنها ماده‌ای که می‌شود گفت سمبل مواد این قانون در حمایت از حقوق حیوانات است که استفاده از ابزار و ادوات صیادی غیرمجاز مثل مواد منفجره، مواد سمی و یا برقی که باعث ضعف، بیماری و یا مرگ آبیان شوند، را ممنوع نموده است. در بند ششم از قسمت ب ماده ۲۲ قانون فوق الذکر، ایجاد هرگونه آلودگی یا انتشار بیماری‌های مسری و تخلیه فاضلاب‌های صنعتی و هرگونه مواد آلاینده که باعث خسارت به منابع آبی می‌شود را جرم دانسته است. البته با توجه به اصل تفسیر مضیق قوانین جزایی، باید گفت که این بند فقط شامل خسارت به منابع آبی می‌شود و این جرم از جرایم مقید به نتیجه است که نتیجه آن ورود خسارت به منابع آبی می‌باشد، فلذا اگر خسارتی وارد نشود جرم فوق الذکر تحقق پیدا نخواهد کرد.

۵-۳- قانون شکار و صید مصوب ۱۳۷۴

در این قانون نیز به حقوق حیوانات پرداخته نشده است بلکه فقط شکار بدون پروانه را ممنوع اعلام کرده است درحالی که اشخاص دارای مجوز اگر حقوق حیوانات را رعایت نکنند جریمه نخواهند شد و درواقع در این قانون حتی نسبت به قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی مصوب ۱۳۷۴ نیز کمتر به مسئله حقوق حیوانات پرداخته شده است. ذکر این نکته نیز لازم است که حقوق حیوانات همان‌طور که قبلا

گفته شد منحصر به عدم صید و شکار آن‌ها نیست بلکه دایره بسیار گسترده دارد، که در این قانون به جنبه حق حیات حیوانات آن نیز به طور غیرمستقیم پرداخته شده است.

۵-۴- قانون مدنی مصوب ۱۳۷۰

در قانون مدنی احکامی در زمینه حیوانات ذکر شده است لکن همه این احکام در حمایت از مالک حیوان مقرر شده است و هیچ کدام در مورد حقوق حیوانات نمی‌باشد، برای مثال ماده ۱۷ قانون مدنی حیواناتی را که مالک آن را برای عمل زراعت اختصاص داده باشد از قبیل گاو و گاو میش، از جهت صلاحیت محاکم و توقیف اموال، در حکم مال غیر منقول دانسته شده است. ماده مذکور که برگرفته از ماده ۵۲۲ قانون مدنی فرانسه است در حمایت از مالک حیوان و زراعت مقرر شده است. حکم ماده ۳۴ قانون مدنی مربوط به موردی است که حیوان نر یک شخصی با حیوان ماده شخص دیگر آمیزش داشته باشد و فرزندی از این آمیزش متولد شود، فرزند مذکور به ملکیت مالک حیوان ماده در می‌آید. این بار نیز این ماده نیز در مقام حل اختلاف در ملکیت می‌باشد نه حمایت از حقوق حیوانات. مقررات دیگری نیز در مورد معامله حیوان^۹، حیوان گم شده^{۱۰}، خیار حیوان^{۱۱}، اتلاف حیوانات^{۱۲} و غصب حیوانات^{۱۳} وجود دارد که این مقررات نیز در مورد بحث مالکیت بر حیوانات می‌باشد لیکن فقط در بحث اجاره حیوان که مقرر داشته شده است از حیوان باید به طور متعارف استفاده شود که این مطلب در حمایت از حقوق حیوانات است و تنها مطلبی است که به طور مستقیم در قانون مدنی راجع به حقوق حیوانات می‌باشد.

۵-۶- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ برخی از مواد به بیان جرایمی پرداخته است که حیوانات در ایجاد آن جرم به نحوی از انحاء دخیل می‌باشند. برای نمونه هرگاه کسی حیوانی را به سمت دیگری برانگیزد که موجب هراس او شود و بر اثر این ارباب، شخص بمیرد یا مصدوم گردد، حسب مورد براساس تعاریف

۹- ماده ۳۴۸

۱۰- مواد ۱۷۰ و ۱۷۱

۱۱- ماده ۳۹۸

۱۲- مواد ۳۲۸ و ۲۳۰

۱۳- ماده ۳۰۸

انواع جنایات به قصاص یا دیه محکوم می‌شود. هرگاه شخصی در محل‌هایی که توقف در آن‌ها مجاز نیست حیوانی را استقرار دهد و دیگری بدون توجه به آن در اثر برخورد به حیوان فوت کند یا مصدوم شود و یا خسارتی مالی ببیند، شخصی که حیوان را مستقر کرده است بر طبق ماده ۵۱۲ قانون فوق ضامن است و ماده ۵۲۲ قانون فوق که در مورد مسئولیت ناشی از عدم حفاظت حیوان است و همچنین ماده ۵۲۴ قانون فوق صرفاً بیانگر نقش احتمالی حیوانات در وقوع جنایات و جرایم می‌باشد لیکن در راستای حقوق حیوانات قرار ندارند.

با کمی تفکر و مطالعه به ماده ۶۷۹ قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ برخورد می‌کنیم. مقصود از حیوانات حلال گوشت حیواناتی است که برای خوراک غالب مردم مورد استفاده قرار می‌گیرد بنابراین کشتن یا ناقص کردن حیوانات حلال گوشتی مانند اسب از شمول ماده خارج است، ضمن این که کشتن حیوانات حرام گوشت دیگری مانند سگ ننگهان جرم نیست زیرا در این ماده فقط به حیوانات حلال گوشت اشاره شده است (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۴، ۲۲۳). البته در مورد حیواناتی که شکار آن‌ها توسط دولت ممنوع اعلام شده است کشتن یا ناقص کردن آن‌ها مطلقاً (چه اهلی باشند چه وحشی) مشمول ماده فوق است (غفوری، ۱۴۰۰، ۴۶۷). همان‌طور که از ظاهر ماده نمایان می‌باشد ماده فوق الذکر را می‌توان از جمله موادی دانست که در حمایت از حقوق حیوانات می‌باشد، ذکر این نکته نیز لازم است که به رغم این که برخی از نظرات ممکن است به این شکل مطرح شود که این ماده در حمایت از مالک حیوان و به تبع آن در حمایت از اموال وضع شده است نه حمایت از حیوانات، در پاسخ می‌توان گفت جرم‌انگاری فوق الذکر باعث بازدارندگی افراد از اتلاف اموال می‌شود و به تبع آن چون مال مذکور حیوان است به دنبال آن از حق حیات حیوانات حمایت خواهد شد.

در حال حاضر با توجه به این که حبس مقرر در ماده فوق‌الذکر به موجب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ به نصف کاهش پیدا کرده است، فلذا با توجه به ماده ۶۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، به مجازات جایگزین حبس محکوم خواهد شد و در این مورد اعمال مجازات جایگزین حبس الزامی می‌باشد، در نتیجه افرادی که محکوم به ارتکاب جرم فوق الذکر می‌شوند رهسپار زندان نخواهند شد، البته این عدم رهسپاری به زندان اقدام مثبتی است چرا که مجازات‌های جایگزین حبس به‌ویژه در این مورد، بسیار نتیجه‌بخش‌تر خواهد بود.

در ماده ۶۷۵ قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ نیز به شکل غیرمستقیم و با

جرم‌انگاری آتش زدن جنگل و اشجار به حمایت غیرمستقیم از حقوق حیوانات به خصوص حق حیات آنان پرداخته شده است، البته که در تدوین ماده ۶۷۵ ق.م.ا.ب توجه به آوردن اشیایی که مورد استفاده است به نظر می‌رسد که جرم‌انگاری حریق جنگل نیز در وهله اول برای حمایت انسان‌ها مقرر شده است لیکن با اندکی اغماض می‌توان قائل به این گردید که در قانون مجازات اسلامی قانون‌گذار به حق حیات حیوانات توجه نموده است، البته توجه ناکافی و توأم با حمایت از اهداف و منافع دیگر. مواد ۶۸۰ و ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم تعزیرات) مصوب ۱۳۷۵ نیز از جمله دیگر موادی است که به طور غیرمستقیم و توأم با حمایت از حیات انسانی، به جرم‌انگاری مواردی من جمله آلودگی آب‌ها و کشتار غیرمجاز دام، پرداخته‌اند.

۵-۷- لایحه قانونی مجازات صید غیرمجاز از دریای خزر و خلیج فارس مصوب ۱۳۵۸

در ماده یک لایحه فوق‌الذکر صید هر نوع ماهی و سایر آبزیان در خلیج فارس و دریای خزر، مرداب‌ها، رودگاه‌ها، خلیج‌ها، مصب‌ها و رودخانه‌های مربوط به دریای مذکور تا مسافتی از مصب هریک از رودخانه‌ها بدون اخذ پروانه از شرکت سهامی شیلات ایران ممنوع اعلام شده است. متخلفین برای بار اول علاوه بر ضبط عین مال به نفع شرکت مذکور به جزای نقدی معادل دو برابر بهای مکشوفه و برای دفعات بعد علاوه بر ضبط مال و پرداخت دو برابر بهای آن به حبس از شصت و یک روز تا شش ماه محکوم خواهند شد. عرضه، فروش و نگاهداری هر نوع ماهی و سایر آبزیان مذکور در ماده فوق‌الذکر اعم از این که به صورت تازه، منجمد، دودی و یا به هر صورت دیگر عمل‌آوری شده باشد بدون اخذ پروانه لازم ممنوع بوده و مشمول مجازات فوق‌الذکر خواهد بود. حمل و نگاهداری انواع ماهی و سایر آبزیان مذکور برای مصرف شخصی حداکثر تا یک کیلو از شمول مقررات فوق‌مستثنی خواهد بود. در ماده ۲ لایحه فوق‌الذکر، صید ماهی خاویاری، تهیه خاویار همچنین عرضه، فروش، حمل، نگاهداری و صدور آن‌ها بدون اجازه شرکت سهامی ایران ممنوع و مرتکبین طبق قانون مجازات خواهند شد. هر نوع آلات و ادوات صید از قبیل تور ماهیگیری، دام، قلاب ماهیگیری و قایق که مرتکبین صید غیرمجاز مورد استفاده قرار داده باشند به نفع شرکت سهامی شیلات ایران ضبط خواهد شد، لیکن در ظرف یک هفته پس از صدور حکم براءت وسایل مزبور به صاحب آن مسترد می‌گردد.

به هر حال این قانون نیز همانند اکثریت قوانین، به طور غیرمستقیم از حقوق حیوانات آبروی حمایت کرده است، در این قانون به هیچ وجه هدف بیان حقوق حیوانات نبوده است بلکه صرفاً به جرم‌انگاری

صید غیرمجاز و جلوگیری از به خطر افتادن منبع غذایی انسان بوده است.

۶- حقوق حیوانات در اسناد بین‌المللی

۶-۱- اعلامیه جهانی حقوق حیوانات

اعلامیه جهانی حقوق حیوانات^{۱۴}، در پانزدهم اکتبر ۱۹۷۸ میلادی توسط یونسکو در پاریس با عنوان روز جهانی حقوق حیوانات شناخته شد (خوشیاری و مجدلی، ۱۳۹۲، ۲۶). قبل از آن نیز در سال ۱۸۲۲ میلادی قانونی برای حمایت از حقوق حیوانات در انگلستان تصویب شده بود. این اعلامیه در قالب یک مقدمه و ده ماده به بحث‌هایی از حقوق حیوانات پرداخته است. این متن توسط اتحادیه بین‌المللی حقوق حیوانات در سال ۱۹۸۹ میلادی اصلاح شد و متن نهایی در سال ۱۹۹۰ میلادی منتشر شد.

در ماده یک اعلامیه مقرر شده است که تمامی حیوانات دارای حقوق مساوی برای زندگی کردن هستند. در ماده دوم اعلامیه احترام به حق زندگی حیوانات مطرح شده است که در واقع جوامع بشری را مکلف کرده که به حق حیات حیوانات احترام بگذارند. در ماده سوم اعلامیه، از برخورد بی‌رحمانه انسان‌ها با حیوانات نهی شده است و در بند دوم ماده فوق بیان شده که اگر نیاز به کشتن حیوانی باشد این عمل باید آبی و بدون درد صورت گیرد. ذبح اسلامی نمونه بارزی است که در آن حیوان به صورت آبی و بدون درد جان می‌دهد فلذا چون سایر ذبح‌ها (ذبح غیراسلامی) به صورت نامتعارف و بی‌رحمانه می‌باشند فلذا اعلامیه به طور غیرمستقیم به ذبح اسلامی تأکید کرده است. در بند سوم از ماده سوم اعلامیه، احترام به جسد حیوان نیز حتی با این که جسد فاقد روح و جان است لیکن با این حال مورد احترام می‌باشد. در ماده چهارم اعلامیه بیان گردیده است که حیوانات وحشی باید در زیستگاه شان که طبیعت و حیات وحش است زندگی کنند و نگهداری حیوانات وحشی و هرگونه استفاده از حیوانات وحشی به دلایلی که حیاتی نباشد مغایر حق بنیادی دانسته شده است. در جهان امروز نگهداری برخی حیوانات وحشی مانند پلنگ، تمساح، مار و غیره به طور کامل مغایر ماده چهارم اعلامیه جهانی حقوق حیوانات می‌باشد.

ماده پنجم اعلامیه اعلام می‌دارد که در نمایشگاه‌ها مثل سیرک و فیلم‌ها که حیوانات در آنها مشارکت دارند باید این موارد بدون خشونت انجام پذیرد فلذا فیلم‌هایی که در آنها برخورد خشن و

غیرانسانی نسبت به حیوانات صورت می‌گیرد به طور وضوح مغایر این ماده از اعلامیه می‌باشد. ماده هشتم اعلامیه مقرر داشته است که در آزمایش‌هایی که بر روی حیوانات در آزمایشگاه‌ها صورت می‌گیرد این آزمایشات باید عاری از زجرآوری بر روی حیوانات چه روحی و چه جسمی باشد و روش‌های جایگزین باید پیشرفته و عاری از خشونت باشد. در ماده هفتم اعلامیه هرگونه عمل غیرضروری که منجر به مرگ حیوانی گردد یا هرگونه تصمیمی که منجر به این عمل گردد، جنایت علیه زندگی تلقی کرده است. باتوجه به اطلاق ماده هر تصمیمی اعم از قانون، آیین نامه، بخشنامه، دستور اداری و غیره که باعث مرگ بی‌رویه و غیرضروری حیوانات گردد مشمول ماده فوق می‌گردد. در ماده هشتم اعلامیه، هرگونه عمل مغایر با بقای حیوانات وحشی و یا هرگونه تصمیمی که منتهی به این امر گردد را کشتار دسته جمعی تلقی کرده است و در بند دوم ماده فوق الذکر نیز کشتار حیوانات وحشی یا آلوده کردن زیستگاه حیوانات را قتل عام تلقی کرده است. قابل توجه است که این جرایم می‌توانند در دادگاه بین‌المللی کیفری^{۱۵} مورد پیگرد قانونی قرار گیرند و این مطلب نشان می‌دهد که کشتار دسته جمعی فقط شامل کشتن انسان نمی‌شود بلکه کشتن حیوانات نیز می‌تواند مشمول عنوان کشتار دسته جمعی قرار گیرد. در ماده نهم اعلامیه دولت‌ها را مکلف کرده است که قانونی در مورد حمایت از حقوق حیوانات وضع نمایند و محافظت و حفظ امنیت حیوانات را برعهده سازمان‌های دولتی قرار داده است. در ماده آخر، مدارس و مراکز آموزشی را مکلف کرده است که به آموزش مطالبی مبنی بر احترام به حقوق حیوانات اقدام نمایند.

۶-۲- کنوانسیون منع تجارت بین‌المللی گونه‌های در معرض انقراض^{۱۶}

این سند بین‌المللی با هدف حمایت از گونه‌های در معرض انقراض اعم از جانوری و گیاهی، از طریق ایجاد محدودیت‌هایی در زمینه تجارت گونه‌های در معرض انقراض در تاریخ سوم مارس ۱۹۷۳ میلادی در واشنگتن آمریکا در قالب یک مقدمه و بیست و پنج ماده به تصویب رسید فلذا از این سند به توافق واشنگتن نیز یاد می‌شود که در همان ابتدای امر بیست و شش کشور به آن ملحق شدند و در حال حاضر دارای یکصد و هفتاد و پنج عضو می‌باشد. محل دبیرخانه این کنوانسیون شهر ژنو سوئیس است. قانون الحاق ایران به کنوانسیون مذکور در قالب یک ماده واحد به همراه متن کنوانسیون و ضمائم آن در پانزدهم تیرماه ۱۳۵۵ به تصویب مجلس شورای ملی رسیده است (خالقی، ۱۳۸۹، ۱۶۱). از زمان اجرایی شدن این

15- International Criminal Court (ICC)

16- CITES

کنوانسیون هیچ یک از گونه‌های تحت حفاظت آن بر اثر تجارت معدوم نشده فلذا این پیمان در شمار برترین معاهدات بین‌المللی در حوزه خود قلمداد می‌شود.^{۱۷} گونه‌های حیوانی و گیاهی مختلف براساس میزان احتمال منقرض شدن در یکی از فهرست‌های سه گانه ضمیمه شده به این کنوانسیون درج شده و تجارت آن‌ها براساس مقررات مذکور در چندین مواد کنوانسیون، تحت کنترل قرار می‌گیرد (رفیعی طباطبایی، ۱۳۹۷، ۱۹۹).

۳-۶ - کنوانسیون تنوع زیستی

کنوانسیون تنوع زیستی^{۱۸} معاهده‌ای بین‌المللی است که در ژوئن ۱۹۹۲ میلادی و در خلال برگزاری کنفرانس محیط زیست و توسعه سازمان ملل در ریودوژانیرو برزیل به تصویب رسید و در بیست و نهم دسامبر ۱۹۹۳ میلادی لازم الاجرا گردید. اهداف این کنوانسیون بر طبق ماده یک آن عبارت از حفظ تنوع زیستی، استفاده پایدار از گونه‌ها و سهم شدن عادلانه و برابر در مزایای حاصل از کاربرد منابع ژنتیکی، از جمله از طریق دسترسی مناسب به منابع ژنتیکی و انتقال صحیح تکنولوژی‌های مربوط به آن، با در نظر گرفتن همه حقوق مربوط به آن منابع و تکنولوژی‌ها، همچنین از طرق تأمین مالی لازم می‌باشد. دولت جمهوری اسلامی ایران به موجب ماده واحده قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون تنوع زیستی مصوب ۱۳۷۵، به این کنوانسیون ملحق شده است. به طور خلاصه می‌توان بیان کرد که این کنوانسیون با حمایت از محیط زیست که خاستگاه حیوانات نیز می‌باشد از حقوق حیوانات حمایت می‌کند.

۴-۶ - پروتکل جهانی ایمنی زیستی

پروتکل جهانی ایمنی زیستی (کارتاهنا)، یک موافقتنامه تعهدآور بین‌المللی زیست محیطی است که در روند مذاکرات به عمل آمده میان متخصصان، نمایندگان و صاحبان صنایع، تجارت و کشاورزی بیش از یکصد و هفتاد کشور و سازمان ملی اجلاس فوق‌العاده متعهدین اجلاس تنوع زیستی در مونترال کانادا به تصویب رسید. گسترش سریع فناوری زیستی، قابلیت‌های عظیم و فرآورده‌های بی‌شمار حاصل از آن در حال حاضر بیش از هر فناوری نوین دیگری، چهره جهان را متحول و دگرگون ساخته است، محققان این

۱۷- روزنامه اعتماد شماره ۱۴۶۴ مورخ ۲۱ مرداد ۱۳۸۶

دانش قادرند مواد و عناصر ژنتیکی را مورد بررسی و شناسایی قرار داده، آن‌ها را تفکیک کنند و یا به روش‌های مختلفی ترکیبات جدید و تازه‌ای بیافرینند ضمن این که می‌توانند نظم و ترتیب دوباره‌ای به این مواد و ماهیت آن‌ها داده، برنامه ریزی و برنامه نویسی مجددی برای آن‌ها داشته باشند. دولت جمهوری اسلامی ایران به موجب ماده واحده الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به پروتکل ایمنی زیستی مصوب ۱۳۸۲ به این پروتکل الحاق شده است. قابل ذکر است که این پروتکل پس از هشت سال به‌عنوان پروتکل الحاقی به کنوانسیون تنوع زیستی، به این کنوانسیون اضافه شده است، درواقع می‌توان از این پروتکل به‌عنوان پروتکل الحاقی به کنوانسیون تنوع زیستی نیز نام برد.

۶-۵- کنوانسیون حفاظت از گونه‌های وحشی مهاجر

کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر جانوران وحشی^{۱۹}، کنوانسیونی است که بر پایه آن گونه‌های مهاجر ساکن در خشکی و آب و هوا در گستره زندگی شان تحت حفاظت قرار می‌گیرند. این کنوانسیون یک موافقتنامه زیست محیطی است که از سوی برنامه محیط زیست ملل متحد و به منظور پشتیبانی از حیات وحش و قلمرو جانوران در مقیاس بزرگ ارائه شده است. از هنگام آغاز این توافقنامه تاکنون بیش از یکصد کشور عضو آن شده‌اند. این کنوانسیون در ۱۹۷۹ میلادی در شهر بن آلمان به امضاء رسید و در ۱۹۸۳ میلادی به اجرا گذاشته شد. هدف این کنوانسیون حفاظت و مدیریت کارآمد گونه‌های مهاجر وحشی که از قلمرو ملی کشورهای عضو به خارج مهاجرت می‌کنند است. این عمل توسط طرف‌های متعاقد یا توافق دولت‌های مسیر مهاجرت صورت می‌گیرد. این معاهده تنها سند تعهد آور جهانی درباره حفاظت از گونه‌های مهاجر اعم از خشکی و دریایی است (sands, 2003, 607).

کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر جانوران وحشی در بند «۱-الف» ماده یک، گونه مهاجر را چنین تعریف می‌کند: «گونه مهاجر به تمام یا بخش جغرافیایی جداگانه از جمعیت هرگونه یا زیرگونه جانوران وحشی، بخش قابل توجهی از جمعیت گونه‌هایی که به صورت دوره‌ای و قابل پیش‌بینی از فراز قلمرو ملی یک یا چند کشور عبور می‌کنند، اطلاق می‌شود». براساس این تعریف، گونه‌هایی نیز که مسیر مهاجرت کوتاهی دارند، اما این مسیر در دو یا چند کشور همسایه قرار گرفته است، مشمول کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر جانوران وحشی می‌شوند. کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر جانوران وحشی دارای دو پیوست است. در این پیوست‌ها نام گونه‌هایی که مشمول حمایت کنوانسیون حفاظت از

گونه‌های مهاجر جانوران وحشی قرار می‌گیرند، درج شده است. پیوست اول دربرگیرنده گونه‌هایی است که در معرض انقراض هستند. گونه‌هایی چون پلنگ برفی، گوریل کوهی، لاک پست سبز و شمار دیگری از طبقات مختلف گونه‌های وحشی که با نام عمومی و علمی آورده شده‌اند. پیوست دوم شمار زیادی از گونه‌هایی را فهرست کرده است که بیشترین آن‌ها پرندگان هستند. از میان آن‌ها می‌توان به پلیکان خاکستری، مرغ طوفان، هوبره و میش مرغ اشاره داشت. اوزون برون، برخی از انواع نهنگ‌ها و دولفین‌ها، فیل آفریقایی و شاه پروانه نیز در این فهرست دیده می‌شوند. گونه‌هایی که برای حمایت در این پیوست جای گرفته‌اند در وضعیت حفاظتی نامطلوب دارند و حفاظت و مدیریت آن‌ها نیازمند همکاری بین‌المللی می‌باشد (بیگ زاده و کمالی، ۱۳۹۰، ۲۴۵).

ماده واحده الحاق جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون فوق‌الذکر در ۱۳۸۶/۰۳/۲۰ تصویب شد و در تاریخ ۱۳۸۶/۰۳/۳۰ به تأیید شورای نگهبان رسید.

۶-۶- کنوانسیون حفاظت از تالاب‌های جهانی و زیستگاه پرندگان آبی (رامسر)

این سند بین‌المللی در دوم فوریه ۱۹۷۱ میلادی شامل یک مقدمه، دوازده ماده و یک ضمیمه که متن اصلاح شده نسخه اصلی فرانسوی توافق می‌باشد، در شهر رامسر استان مازندران با حضور هجده کشور منعقد گردید، فلذا با نام این شهر مورد شناخت است. تاریخ لازم‌الاجرا شدن آن بیست و یکم دسامبر ۱۹۷۵ میلادی و تاریخ عضویت ایران در آن بیست و سوم ژوئن ۱۹۷۵ میلادی می‌باشد (دبیری و همکاران، ۱۳۹۳، ۳۹). همچنین قانون الحاق دولت ایران به پروتکل اصلاحی کنوانسیون مربوط به تالاب‌های مهم بین‌المللی به‌ویژه تالاب‌های زیستگاه پرندگان آبی (کنوانسیون رامسر)، مشتمل بر یک ماده واحده به همراه متن هفت ماده‌ای پروتکل و یک ضمیمه که همان متن اصلاح شده نسخه اصلی فرانسوی کنوانسیون می‌باشد در چهاردهم خرداد ۱۳۶۴ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است.

جلوگیری از تجاوز، تعدی و تخریب تالاب‌های مهم جهانی و زیستگاه‌های طبیعی از اهداف اصلی این کنوانسیون می‌باشد، فلذا با توجه به تأثیر بلاواسطه وضعیت تالاب‌ها به‌عنوان یکی از مصادیق محیط زیست حیوانات، بر وضعیت زندگی حیوانات تأثیرگذار می‌باشد و می‌توان اذعان نمود که پیشگیری از هرگونه تخریب محیط‌های زیستی و تالاب‌ها را نوعی پیشگیری از نقض حقوق حیوانات قلمداد کرده و کلیه حمایت‌ها در راستای جلوگیری از تخریب تالاب‌ها را حمایت از حقوق حیوانات دانست.

بدیهی است که تمامی اسناد بین‌المللی که در رابطه با حفاظت از محیط زیست وضع شدند با حقوق

حیوانات مرتبط می‌باشند مانند کنوانسیون تغییر آب و هوا در راستای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، کنوانسیون روتردام با هدف کاهش خطرات ناشی از سموم و مواد شیمیایی، کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه اُزن، کنوانسیون بازل در خصوص انتقال برون مرزی مواد زائد، کنوانسیون حمایت از میراث طبیعی جهان در جهت پیشگیری از آلودگی دریایی با هدف جلوگیری از تخلیه و دفع مواد گوناگون در دریاها، کنوانسیون آلاینده‌های آلی پایدار به منظور حذف، کاهش تولید و مصرف سیستم‌های آلوده‌کننده، کنوانسیون منطقه‌ای کویت به منظور حمایت از محیط زیست نواحی ساحلی خلیج فارس. لیکن بنابر رعایت اختصار و این که اسناد فوق به طور مستقیم با حقوق محیط زیست و در رابطه غیرمستقیم با حقوق حیوانات ارتباط پیدا می‌کند، فلذا به ذکر نام بسنده شده است.

نتیجه

نتایجی که از این پژوهش به دست آمده به شرح ذیل می‌باشد:

تنها انسان نیست که از منظر علم حقوق می‌تواند دارای جایگاه و برخوردار از حقوق باشد بلکه حیوان نیز از حقوق مختلفی برخوردار است. اسلام در قالب آیات و روایات و فتاوی معتبر به رعایت حقوق حیوانات تأکید نموده است، در کنار اسلام ادیان دیگر و عقاید فلسفی نیز به رعایت حقوق حیوانات توصیه کرده‌اند. در حقوق موضوعه ایران، قانون جامع و مستقیمی در رابطه با حقوق حیوانات وجود ندارد، تمام قوانین موضوعه موجود به صورت غیرمستقیم و پراکنده به حقوق حیوانات آن نیز فقط در برخی از حقوق، پرداخته‌اند. با توجه ماده ۹ اعلامیه جهانی حقوق حیوانات، دولت‌ها بایستی قوانینی در رابطه با حقوق حیوانات وضع نمایند فلذا امید است در کشورمان نیز قانون جامعی در رابطه با حقوق حیوانات وضع گردد. اگرچه قانون جامعی در حقوق داخلی وجود ندارد لیکن در بحث پیوستن به کنوانسیون‌های بین‌المللی، عملکرد چشمگیری را شاهد هستیم و با توجه به ماده ۹ قانون مدنی این اسناد در زمره قانون داخلی می‌باشند. بنابر ماده ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق حیوانات دولت‌ها ملزم هستند در مراکز آموزشی و تربیتی، به شهروندان خود در رابطه با حقوق حیوانات آموزش‌های لازم را ارائه دهند، فلذا پیشنهاد می‌شود که وزارت آموزش و پرورش به آموزش حقوق حیوانات در مقاطع آغازین تحصیلی حتی ارائه واحدهای درسی مربوطه در دانشگاه‌ها توسط وزارت علوم، تحقیقات و فناوری اهتمام ورزند. تمامی مطالب مندرج در اسناد بین‌المللی چندین سال قبل در دین مبین اسلام توسط آیات و روایات بیان گردیده است، فلذا کامل‌ترین منبع در رابطه با حقوق حیوانات منابع اسلامی می‌باشد. در روایاتی که در این پژوهش بیان

گردید، حتی توهین علیه حیوانات نیز منع گردیده است، در حالی که در حقوق داخلی و حتی اسناد بین‌المللی نظیر این مطلب وجود ندارد.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

- قرآن کریم

فارسی

- بیگ زاده، ابراهیم و کمالی، علی، ۱۳۹۰، رویکرد گونه محور در حمایت بین‌المللی از تنوع زیستی حفاظت و بهره‌برداری از گونه‌های مهاجر در حقوق بین‌الملل، **فصلنامه تحقیقات حقوقی**، شماره ۵.

- پورمحمدی، شیدا، ۱۳۸۴، گستره حقوق حیوانات در اسلام و غرب، **فقه و حقوق خانواده**، شماره ۳۹.
- تاج بخش، حسن، ۱۳۸۲، **تاریخ دامپزشکی و پزشکی ایران**، جلد اول، چاپ اول، تهران، انتشارات سازمان دامپزشکی.

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ۱۳۸۸، **تومینولوژی حقوق**، تهران، انتشارات گنج دانش.
- خالقی، ابوالفتح، ۱۳۸۹، تحلیل تدابیر کیفیت ملی در حفاظت از گونه‌های جانوری با تأملی بر اسناد فراملی، **فصلنامه حقوق**، شماره ۱۴.

- خوشیاری، رزاق و مجدلی، علی، ۱۳۹۲، حمایت از حقوق حیوانات در قوانین ایران، **فصلنامه حقوق پزشکی**، شماره ۷.

- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۴۶، **لغت نامه**، جلد یازدهم، تهران، انتشارات مؤسسه لغت نامه دهخدا.
- دبیری، فرهاد؛ ریاضی، برهان؛ طاهری یزدی، فرانک، ۱۳۹۳، وضعیت اجرایی کنوانسیون رامسر در ایران، **پایداری توسعه و محیط زیست**، شماره ۲.

- رفیعی طباطبایی، سیدحسام الدین، ۱۳۹۷، **حقوق حیوانات در پرتو قوانین موضوعه و اسناد بین‌المللی**، چاپ اول، تهران، انتشارات آذر فر.

- رمضانی، علی، ۱۳۹۰، معنای حق در نگاه اندیشمندان اسلامی، **معرفت حقوقی**، شماره ۲.
- زیدی فرد، سیدمحمد جواد و اولیایی، احمد، ۱۳۹۳، ذبح و شکار از منظر حقوق حیوانات در فقه شیعه،

شیعه‌شناسی، شماره ۴۷.

- سعیدی، فریده، ۱۳۸۹، حیوان، **دانشنامه جهان اسلام**، شماره ۱۴.
- شهزادی، رستم، ۱۳۹۱، بهمنگان جشن خردورزی است، **هفته نامه امرداد**، شماره ۲۸۹.
- فروغی، علیرضا، ۱۳۹۱، بررسی فقهی حقوقی مفهوم حق و ملک، **آموزه‌های فقه مدنی**، شماره ۵.
- کاتوزیان، ناصر، ۱۳۹۰، **مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران**، تهران، انتشارات شرکت سهامی انتشار.

- گرجی، ابوالقاسم، ۱۳۶۴، حق و حکم و فرق میان آن‌ها، **مطالعات حقوقی و قضایی**، شماره ۱.
- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۶۹، **تفسیر نمونه**، جلد پنجم، چاپ هفتم، قم، انتشارات دارالکتب اسلامی.
- میرمحمد صادقی، حسین، ۱۳۹۴، **جرایم علیه اموال**، چاپ چهل و چهارم، تهران، انتشارات میزان.

عربی

- اصفهانی، محمدحسن، ۱۴۲۸ق، **حاشیه المکاسب**، جلد پنجم، چاپ اول، تهران، انتشارات محقق.
- ابن اثیر جزری، عزالدین، ۱۴۳۲ق، **اسد الغابه فی معرفه الصحابه**، چاپ اول، بیروت، انتشارات دارالفکر.
- ابن دبیع، عبد الرحمن بن علی، ۱۳۴۶ق، **تیسیر الوصول إلى جامع الأصول من حدیث الرسول**، جلد دوم، چاپ اول، بیروت، انتشارات دارالفکر.
- ابوداود، سلیمان بن اشعث، ۱۴۲۰ق، **سنن أبي داوود السجستانی**، چاپ اول، بیروت، انتشارات دارالفکر.
- جرجانی، سید شریف علی بن محمد، ۱۴۲۴ق، **التعريفات**، چاپ اول، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
- حرعاملی، شیخ محمد، ۱۴۱۴ق، **وسائل الشیعه**، چاپ دوم، قم، انتشارات مؤسسه آل بیت.
- خمینی، سیدروح الله، ۱۳۶۳، **البیح**، جلد اول، چاپ سوم، قم، انتشارات اسماعیلیان.
- خوانساری، موسی، ۱۴۱۸ق، **منیة الطالب فی حاشیة المکاسب**، جلد سوم، چاپ اول، قم، مؤسسه نشر اسلامی.

- شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه القمی، ۱۴۱۳ق، **من لایحضره الفقیه**، جلد دوم، چاپ سوم، قم، مؤسسه نشر اسلامی.

- شهیدثانی، زین الدین، ۱۳۷۲، **روضه البیهه فی شرح لمعه الدمشقیه**، جلد اول، قم، انتشارات مکتب

الاعلام الاسلامی.

- عرب باغی، سیدحسین، ۱۳۲۹، **دعائم الاسلام**، چاپ دوم، تهران، انتشارات آفتاب.
- مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، **بحار الانوار**، جلد شصت و چهارم، چاپ سوم، بیروت، مؤسسه وفا.
- متقی هندی، حسام الدین، ۱۴۰۹ق، **کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال**، جلد نهم، بیروت، مؤسسه الرساله.
- محمدی ری شهری، محمد، ۱۳۷۹، **میزان الحکمه**، ترجمه حمیدرضا شیخی، چاپ دوم، قم، انتشارات مؤسسه دارالحديث.
- حلی، محمد بن ادریس، ۱۴۱۱ق، **السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی**، چاپ اول، قم، مؤسسه نشر اسلامی.
- نجفی، محمدحسن، ۱۴۰۴ق، **جواهر الکلام فی شرائع الاسلام**، چاپ هفتم، بیروت، انتشارات دارالحیاء التراث العربی.

لاتین

- Sands, Philippe, 2003, principles of international environmental law, Cambridge university press, 2 edition.

